

Boccaccio

FIATAL KUTATÓK KONFERENCIÁJA

Genealogia deorum gentilium Filippo di Giuliano De claris mulieribus Pampinea Numenit Aeneas Witeltsbach Lajos Pier Paolo Pasolini Gismunda Jacopo del Sellaio Griselda Nastagio degli Onesti Hypermetra Fulgentius Galeotto Paolo Francesca Horatius Nino Borsellino Solyom asenye Boccaccio Beltrando del Pogetto Carmina Burana Pietro della Corvara Historia elegantissima Matteo Bandello Camilla Bentivoglia e Gonzaga William Hogarth A chiave di De Pictura Obizzo d'Este Francesco Petrarca Castigliano Filippo Lippi Decameron Cicero Familiares Seniles Medici Liber sine nomine Bini Arisztotelész Raimundus Lullus Sycus Althus Musus Elena Giovanni John of Salisbury Bartholomeus Anglicus Leon Battista Alberti Niklas von Wyle Avicenna Boethius Geoffrey Chaucer Quintus Gabriele Baldassari Botticelli Guiglielmo Rongione De mulieribus claris Középkor, reneszánsz, barokk Dante Alighieri Johann Zainer Aretino De plurimis claris selectisque mulieribus Giacomo Filippo Foresti Johannes visius Giovanni Sabadino degli Arienti Gyneura de le clare donne Petrarca Jean d'Albret De insigni obedientia et fide uxoria Isotta Nogarola Aragóniai Beatrix Vittorio Zaccaria Gualtieri Niccolò Acciaiuoli Atticus Habsburg Szép Frigyes Virginia Brown Enea Silvio Piccolomini Violante Römer Flóris Supplementum chronicarum Lucretia Lorenzo il Magnifico Filoména Bertrand du Guesclin Isabella d'Este Erasmus N.N. szászad Heptameron Titus Livius Penthesislea Bartolomeo di Giovanni Jacopo del Sellaio Francis William Bain Der somno et vigilia Pollaiuolo Todorov Blon Giorgio Vasari Pancsatantra Leonora Buonavicina Jacob Burekhardt Francesco Furtini Poliziano Apollonio di Giovanni Cima de Conegliano Guido degli Anastagi Elissa Didaco Centiglia Elsassar Cristiglione Phaedra Margaret de Navarre Giovan Giacomo Calandra Brutus De fluminibus

Arianna könyvek 2.

Boccaccio et alon

Tanulmánykötet

2009

események színhelyén tartózkodott, és vele Ostaggio da Polenta úr – mindketten befolyásos emberek a bíborosnál – meg nem akadályozzák benne.”⁵⁶

A tizenhetedik *Sine nomine* levélben tehát három fontos elem kapcsolódik össze: egyrészt Petrarca Avignon-kritikája, amelynek fő kiváltó oka a francia prelátusok Itáliai szembeli gyűlölete; másrészt a Visconti család uralta Milánó történetének egy emblematisuk pillanata, végül Bertrand du Pouget-nak Boccaccio hatására átértékelt alakján keresztül implicit módon Dante személyének és politikai eszméinek emléke. Petrarca így mintegy a Boccaccio által dicsőített Dante ányékában védi meg saját politikai állásfoglalását. Együttal igazolni kívánja, hogy nem árulta el korábbi elveit: továbbra is Róma és Itália érdekében ír és cselekszik.

A *Liber sine nomine* azonban, bár a Boccaccióval való konfliktus hatására született, nem neki íródott. Összeállításának idejére a vita már elült, a két író között a barátság ismét megszilárdult. A mű valódi célközönsége, amely előtt Petrarca tisztázni akarja magát, nem a frenet humanista kör, hanem az utókor.⁵⁷ Ahogy a hatodik levélben olvashatjuk:

„En fogok írni, az igazság fog tollba mondani, s az emberi nem lesz a tanúm. Ítélobíráim az utókor legyen [...]!”⁵⁸

Il topos di Babilonia in Petrarca e in Boccaccio

L'articolo prende in esame i modi con cui il Petrarca nel *Liber sine nomine* usa e modifica il topos di Babilonia „città del male” derivante dalla letteratura biblica e cristiana, applicandolo ad Avignone, la sede pontificia dell'epoca. Si accenna alle presenze del topos nelle opere del Boccaccio influenzato dalle idee petrarchesche, e alla fine si esaminano i motivi della composizione del *Liber sine nomine*, ponendo l'accento sulle polemiche nate dal trasferimento del poeta a Milano nel 1353 e sul ruolo del Boccaccio in esse.

⁵⁶ Trattatello in laude di Dante, I. red., 196–197. Giovanni Boccaccio, *Trattatello in laude di Dante*, ed. Pier Giorgio Ricci = *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio*, ed. Vittore Branca, III, Milano, Arnoldo Mondadori, 1974, 423–538: 487–488.: Questo libro più anni dopo la morte dell'autore fu chiamato da messer Beltrando cardinale del Poggetto e legato di papa nelle parti di Lombardia, sedente Giovanni papa XXII. E la cagione fu perciò che Lodovico duca di Baviera, dagli elettori della Magna eletto in re de' Romani, e venendo per la sua coronazione a Roma, contra il piacere del detto Giovanni papa essendo in Roma, fece, contra gli ordinamenti ecclesiastici, uno frate minore, chiamato frate Pietro della Corvara, papa, e molti cardinali e vescovi; e quivi a questo papa si fece coronare. E, nata poi in molti casi della sua autorità questione, egli e' suoi seguaci, trovato questo libro, a difesa di quella e di sé molti degli argomenti in esso posti cominciarono ad usare; per la qual cosa il libro, il quale infino allora appena era saputo, divenne molto famoso. Ma poi, tornatosi il detto Lodovico nella Magna, e i suoi seguaci, e massimamente i cherici, venuti al dichino e dispersi, il detto cardinale, non essendo chi a ciò s'opponesse, avuto il sopracritto libro, quello in publico, si come cose eretiche contenente, damò al fuoco. E il simile si sforzava di fare dell'ossa dell'autore a eterna infamia e confusione della sua memoria, se a ciò non si fosse opposto uno valoroso e nobile cavaliere fiorentino, il cui nome fu Pino della Tosa, il quale allora a Bologna, dove ciò si trattava, si trovò, e con lui messere Ostaggio da Polenta, potente ciascuno assai nel cospetto del cardinale di sopra detto. A jelenet a mű második, rövidebb változata szerint Kaposi József fordításában olvasható magyarul: *Dante, Petrarca, Boccaccio: Művészéletjörök*, szerk. KARDOS Tibor, Budapest, Gondolat Kiadó, 1963, 74.

⁵⁷ Vö. BALDASSARI, *Unum in locum...* i. m., 118–119.

⁵⁸ *Sine nomine* 6, 3, *Petrarca leveled...* i. m., 188.

Szilágyi Emőke Rita

De plurimis claris selectisque/scelestisque mulieribus

Boccaccio nőgyűjteményének újraírása
egy politikai propaganda szolgálatában

Boccaccio *De mulieribus claris* című művének népszerűségét jól szemlélteti, hogy rövid időn belül a nőkről szóló gyűjtemények imitációs mintájává, elsődleges kompilációs forrásává vált.¹ E mű megjelent már többek közt német, angol, olasz és spanyol fordításban, de magyarul mindeztáig nem történt kiadásra kísérelt. Ilyen kezdetek után talán nem meglepő, hogy a *De mulieribus claris*-ból kompilált művek sem képezik a magyar nyelvű Boccaccio-szakirodalom sokat tárgyalt fejezetét, jöllehet a vizsgálatom tárgyát képező mű számos magyar vonatkozással is rendelkezik.

A Giacomo Filippo Foresti *De plurimis claris selectisque mulieribus* című művével foglalkozó tanulmányok alapvetően Foresti plágiuma és a műszetek autentikus volta felől közelítik meg a művet. Tanulmányomban azt mutatom be, hogyan írta újra Foresti Boccaccio említett művét és ezen újraírásnak milyen okai és céljai lehettek.

A *De mulieribus claris* műfaja és szerkezete

A *de viris illustribus* műfaj történetének kezdete az antikvitásba nyúlik vissza: a görög biográfia viszonylag későn, a Kr. e. IV. században jelent meg, alapvetően politikai, filozófiai, tudományos, vagy irodalmi témában.² Az első *de viris illustribus* műfajú biográfiai gyűjteményt mai tudásunk szerint Varro írta, ám a műfaj aryjaként Cornelius Nepos szokás megnevezni, akit azonos című műveikben követték többek közt Suetonius és Hieronymus is. A reneszánsz humanisták közül elsőként Petrarca újította fel a műfaj *De viris illustribus* című művében, amelyben nemcsak az

¹ A *De mulieribus claris* utóéletéről bővebben ld. Laura TORRETTA, *I plagiatori, gli imitatori, i continuatori del Liber de claris mulieribus = Giornale storico della letteratura italiana* 40 (1902), 50–65.; Vittorio ZACCARIA, *La fortuna del De mulieribus claris del Boccaccio nel secolo XVI: Giovanni Sabbadino degli Ardeni, Jacopo Filippo Foresti e le loro biografie femminili (1490–1497) = Boccaccio nelle culture e letterature nazionali*, a cura di F. Mazzoni, Firenze, 1978, 519–545. vö. a kritikai kiadás előszavával: Giovanni Boccaccio, *De mulieribus claris*, a cura di Vittorio ZACCARIA = *Tutte le opere di Giovanni Boccaccio X*, a cura di Vittore BRANCA, Milano, Mondadori, 1970, 15–16.

² Bővebben ld. Michael von ALBRECHT, *A római irodalom története I.*, 348–352.; Walter BERSCHIN, *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter I.*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1986, 1–33;

antikvitás és középkor híres férfait gyűjtötte össze, hanem hozzájuk fűzte a kortárs uralkodókat, hadvezéreket is, látványossá téve a műfaj eladgáig rejtett aktualitáit jelleget.³

Boccaccio két művében is követte Petrarca újítását: a *De mulieribus claris* című művében, amely a *de viris illustribus* műfajába sorolható művek közül elsőként foglalta össze a híres vagy hírhedt nőkről szóló életrajzokat, és a *De casibus virorum illustrium* című gyűjteményében, melyben híres férfiakat és nőket egyaránt tárgyal. A *De mulieribus claris* 104/106 fejezetével⁴ valószínűleg befejezden, mivel a végső változatnak 100 fejezetet kellett volna tartalmaznia – miként a *Dekameron* 100 novellája is Dante *numerus perfectus*-át követi.⁵ Boccaccio Évával kezdi és Johannával, a kortárs jeruzsálemi és szicíliai királynővel zárja gyűjteményét, így nagyjából kronologikusan sorrendben halad; a mítikus hősnőktől a történeti személyek felé. Kortárs nők közül csupán Johanna szerepel, mivel a többiekért Boccaccio erre nem találta méltónak.⁶ A válogatás során a fő szempont a *fama* (rett, akár gazrett) volt, ami emlékeztetés, nevezetesség (*fama, claritas*) tette e nők történetét, és ebben nem tesz különbséget pogány és keresztény nők közt.

Kompiáció és újítás

Giacomo Filippo Foresti, vagy latinosan Jacobus Philippus Bergomensis *De plurimis claris selectisque mulieribus* című művének első kiadása 1497-ben jelent meg, majd 1521-ben Johannes Ravisius *De memorabilibus et claris mulieribus* című gyűjteményében ismét kiadta. A szakirodalom kétféleképpen említi ezt a művet, mivel a címlapon és a kolofonban eltérő cím szerepel. Az 1497-es ősymontatvány kolofonjában, és ennek egy, az Országos Széchényi Könyvtárban fellelhető példányának kötetabláján így találjuk: *De plurimis claris selectisque mulieribus* – tehát *Igen sok híres és válogatott nőről* –, azonban a címlapon már az értelemszerűen *selectisque* alak szerepel, amelyet sokszor *sele<>isque* alakra pótolva a cím magyarul így hangzik: *Igen sok híres és bűnös nőről*. A művet idéző szakirodalom jelentős része a 'bűnös nők' mellett tette le voksát, amit alátámasztja a gyűjteményben szereplő pogány nők közül sokak története. Az értelemszerűen *selectis* alak azonban, amelynek betűi más sorrendben a grammatikailag is helyes *selectis* adják ki, nem javítandó *selectis*re, és mivel a kolofon és az előszó is a *selectis* alakot tartalmazza, ezért szinte bizonyossá vehetjük, hogy eredetileg a címben is így szerepelt. A cím egységesítésére már azért is szükség volt, mert kulcsot adhat az újítás módjának feltárához és megértéséhez. A gyűjteményt vizsgálva a következő észrevételek tehetők arra vonatkozóan, Foresti milyen – többnyire a címben is jelzett – változtatásokkal élt a boccaccioi szöveghez képest.

³ Petrarca *De viris illustribus*ának olyan nagy sikere volt, hogy pl. Francesco il Vecchio da Carrara a költő halála után freskókon öröklötte meg a művét. A *sala virorum illustrium*ól bővebben ld. E. Theodor MOMMSEN, *Petrarch and the decoration of the sala virorum illustrium in Padua* = *The art bulletin* (34) 1952, 95–116, különösen 95.

⁴ A fejeletiszámból eltereli az okozza, hogy egyes kiadások a 11–12. és a 19–20. fejezeteket egy fejezet alá sorolják, vö. Virginia Brown a mű latin-angol kétélvű kiadásának előszavával. Giovanni Boccaccio, *Famous Women*, ed. and transl. by Virginia Brown, Cambridge-London, Harvard University Press, 2001, XI és XXII. A kritikai kiadásban Vittorio Zaccaria 106 fejezetre osztja a művet.

⁵ Ld. Irene Erfen és Peter Schmitt utószavát a mű népszerűsítő (nem teljes) kétélvű kiadásában. Giovanni Boccaccio, *De claris mulieribus* – *Die grossen Frauen*, ausgewählt, übersetzt und kommentiert von Irene Erfen und Peter Schmitt, Stuttgart, Reclam, 2003, 264.

⁶ „In nostris usque feminas, ut satis appareat, devenimus, quas inter adeo peritissimum numerum est, ut dare ceptis finem honestius credam quam, his ducentibus hodiernis, ad ulteriora progredi; et potissime dum iam preclara regina concludit quod Eva, prima omnium parens, inchoavit.” – Conclusio, Boccaccio 1970, 448.

Először is: majdnem kétszeresére növeli a fejezetek számát (*plurimis*), és megváltoztatja az elbeszélések terjedelmét, arányait. Míg Boccaccióál a hősnők – eltekintve pár kivételtől – rendszerint pogányok, azaz a görög–római és keleti mitológia, történelem szereplőitől és hiányoznak a bibliai nőalakok, addig Forestinél a keresztény mártírok, szentek és kortárs uralkodónők kerülnek előtérbe, Foresti tehát nemcsak bővít, hanem krisztianizál is. A *De plurimis claris selectisque mulieribus* 184 fejezetben⁷ mutatja be a válogatott nőket. A művet két részre tagolja a 70. fejezet végén egy bekezdés: „De már megszaktírván egy kissé az antik pogány nők erőnyeit, a szent szüzek és a keresztény vallás többi asszonyának kíváló dicsőségére és támaszára illik irányítani beszédünket.”⁸ A gyűjtemény ezt megelőző első, nagyrészt pogány nők életét tárgyaló felének elsőleges forrása nyilvánvalóan a *De mulieribus claris* volt, ugyanis az első 70 nő életrajzából 61 sokszor szó szerint Boccacciótól való átvétel;⁹ míg a keresztény nőkről szóló további 114 fejezetet szentek és mártírok, illetve kortárs nők életéről szóló elbeszélések alkotják immáron törés nélkül. Míg a bergamói humanista az antik nők leírásakor Boccacciót másolja, a szentek és mártírok ismertetésekor valószínűleg egy vagy több martyrologiumot kompilál. A kortárs itáliai nők bemutatásakor Foresti elsősorban Giovanni Sabbadino degli Arienti *Gynevea de le clare donne* című, 1490-ben megjelent művét használta fel.¹⁰ A szenteket és az itáliai kortársakat bemutató fejezetek közt szerepel Jean d'Arc, Johanna, a női pápa története és – ami eddig némiképp elkerülte a figyelmet – e nők közt találjuk a *Dekameron* tizedik napi tizedik novellájának hősnőjét, Griseldát is. Foresti azonban nem a Boccaccio-novellát fordítja latinra, hanem azt a latin nyelvű feldolgozást idézi, amit Petrarca készített a *Dekameron* alapján.¹¹ Foresti forrásainak felderítése azonban még további kutatásokat igényel, mivel azokról tisztessé kompiatorként mélyen hallgat.

Másodszor: Foresti csupán egy-két nőalakot tesz hozzá az antik listához: Máriát, Sárát, Juditot, Esztert, Dianát, de elhagyja többek közt Venust, Európát és Iocastét (*selectis*). Tevédes volna azt feltételezni, hogy a bűnös nőket mind kihagyta, hiszen átvette Boccacciótól például Médéa és Szemiramisz történetét is, úgy tűnik tehát, hogy válogatási szempontjai nem a nők bűnös (*selectis*) vagy ártatlan voltán alapulnak. Az említett nők kihagyását nem indokolhatja a numerikus kötetkompozíció sem, mivel nem kerek a gyűjtemény fejezeteinek száma, de mivel a cím szerint válogatott nőkről ír, nem mondhatunk le teljesen valamiféle köterszerkesztői elv megjeléről. Boccaccio a 100 antik nő köré követo 1000 év történetéből csupán 6 nő életrajzát öröklötte meg, Forestinél a nők közt legfeljebb pár évtized különbség szerepel, nincsenek nagy időbeli ugrások, a nők műveltségének, vallásosságának és uralkodásra való alkalmasságának

⁷ Römer Floris nem számolt utána és mivel az utolsó (ultimum caput) előtti fejezet a 181-es számot viseli, 182-ben határozta meg a fejezetek számát. Vittorio Zaccaria 186-nak veszi, de mivel nem részletezi, hogyan jutott erre a számról, az ősymontatványban szereplő fejezetek összehasonlása, listázása és rendszerezése után e számot 184-ben állapított meg. Az azonban kétségtelen, hogy a felosztás nem következetes, ugyanis Lucia mártír alatt két személyt is ért egy fejezetben belül (105. cap., fo. 83r–86r), míg a két Demetriát külön fejezetben tárgyalja (131. és 132. cap., fo. 120r–121r és 121r). Vö. RÖMER Floris, *Egy Beatrix királynéknak ajánlott ősymontatvány*, Magyar Könyvszemle 1 (1876), 86. ill. ZACCARIA 1978, 526.

⁸ „Sed iam intermissis antiquatum gentium clarum Mulierum virtutibus: ad sanctarum virginum aliarumque Matronarum Christianae religionis praecipuum decus et stabilimentum tandem nostra vertenda est oratio.” – De Sabina Poppea Neronis uxore (70. cap.) = Foresti 49r.

⁹ Bővebben ld. ZACCARIA 1978, 525–529.

¹⁰ Megjegyzendő, hogy Sabbadino degli Arienti is Boccaccio nőgyűjteményét dolgozta át művében a megfelelő fejezeteknél, bővebben ld. ZACCARIA 1978, 529–540.

¹¹ Francesco PETRARCA, *Epistolae seniles*, XVII, 3, 4–9. De insigni oboedientia et fide uxoria.

megjelenítésében nincs törés. A mitológiai és szent nők gyűjteményét a kortárs itáliai nők követték, úgy tűnik tehát, hogy Boccaccióval ellentétben Foresti nem ódkodott a kortársak szerepeltetéséről. Sőt, mintha a híres antik nők és a középkori szent nők csak elokészték a kortárs nők, elsősorban Beatrix rokonainak dicséretét. Az antik költőnők és festőnők (Sappho, Cornificia, Maria stb.) anticipálják a tudós, művelt kortársakat (pl. Ginevra és Isotta Nogarola). Feltételezem szerint tehát a kötetkompozíciót egyfajta fejlődés adja, és az egész csúcán a dedikáció címzettje, Beatrix szerepel.

További változtatás a boccacciói korpuszhoz képest, hogy míg az egyrészt a görög–római mitológia compendiuma – hasonlóan *Genealogia deorum gentilium* vagy *De casibus virorum illustrium* című művelhez –, másrészt nevelő célzatú, morálfilozófiai történetek füzete, amelyek végén olykor egy-egy hosszabb-rövidebb erkölcsi példázat, tanítás olvasható. Foresti azonban e példázatok a pogány nők esetében rendszerint elhagyja, művének feladata ugyanis nem az erkölcsi tanítás, hanem a reprezentáció és a keresztény uralkodónők dicsőítése. Hogy mennyire nem az olvasó szórakoztatása vagy erkölcsinek javítása lehetett Foresti művének mozgatórugója, azt jól példázza az is, ahogy a kötetet szerkesztette: nála ugyanis a prologus tartalmazza a dedikációt is, a conclusiót pedig elhagyja, ezzel pedig nemcsak a boccacciói keretes szerkezetet bontja fel, hanem a szélesebb olvasókörösségről ártasz a hangsúlyt a dedikáció címzettjére.

Dedikációk és nőgyűjtemények

A dedikációk mindkét mű esetében különös figyelmet érdemelnek. Boccaccio e művét 1361 és 1375 közt többször átszerkesztette, átirta. 1362 nyarat Niccolò Acciaiuoli meghívására Altavillában töltötte, és e meghívást viszonzni akarván dedikálta készülő művét Niccolò nővérének, Andréának. Igen gyakran a címzett és a mű hősnője/hősnői közti hasonlóságra hivatkozva indokolják, hogy miért éppen a dedikáció címzettjére esett a választás. E dedikáció érdekessége, hogy a címzett személy és a mű hősnőinek eszményített életvezetése közt ellentétet találunk: Andrea ugyanis másodszor is férjhez ment, miközben a műben minden újrálásulót mélységes megvetés és féddés illet, és az özvegyi lét dicséretes állapotként jelenik meg. Vittorio Zaccaria szerint Boccaccio autográf bejegyzései alapján úgy tűnik, kilenc fázisban alkotta meg művét, és a dedikációt a második fázisban írta, így még azt is kizárhatjuk, hogy nem állt módjában az özvegyi lét kérdéseit tárgyaló fejezeteket átírni, kihagyni.¹² Virginia Brown úgy véli, hogy Boccaccio talán arra számított, hogy Andrea nem olvassa el a neki dedikált művet.¹³ Ez a konstelláció valóban a legszerencsésebb volna, hiszen ebben az esetben a szerző támogatáshoz jut, és mintegy öncenzúra nélkül adhatja ki művét, míg a címzettnek elegendő a dedikáció dicsérete.

Boccaccióval ellentétben, aki nem merete művét az uralkodónőnek ajánlani,¹⁴ Foresti művét

¹² BROWN XIII – XIV. ill. Vittorio ZACCARIA, *Le fasi redazionali del 'De mulieribus claris'*, Studi sul Boccaccio 1 (1963), 253–332.

¹³ BROWN XV–XVI.

¹⁴ A dedikációban megemlíti, hogy először Johannának, Jeruzsálem és Szicília királynőjének akarta ajánlani készülő művét, és csak ezek után esett a választása Andrea Acciaiuolira, az altavillai grófnőre. – Dedicatione, Boccaccio 1970, 18.

Beatrix királynéknak dedikálta, és választását a mű prologusában¹⁵ a következőképpen indokolja: korábbi *Supplementum chroniarum* (1483) című művében már számos nő történetét bemutatta,¹⁶ és ennek sikerén felbuzdulva folytatásként egy nőkről szóló gyűjteményt állított össze. Ekkor pár illusztris személyt azt javasolta neki, hogy készülő új művét ajánlja Beatrixnak, minthogy nála nem találni méltóbb címzettet. E tanácsadó közl találgat Beatrix sógorát (Ercole I. d'Este), illetve egy másik rokonát (Nicolo Maria d'Este) és unokaöccsének, Ippolito d'Estenek egyik suffraganeus püspökét, Donato Arretinot. Foresti 1491-ben az Este család ferrarai udvarában tartózkodott, majd nagy valószínűséggel 1493-ban tagja volt annak a ferrarai követségnek, amely Esztergomba érkezett Ippolitor rábírt az Itáliába való visszatérésre.¹⁷

Az 1497-es ösnyomtatvány címlapján az 1493-as évszám olvasható, ezért tévesen egy 1493-as kiadást is feltételeztek. A farneszer a dedikáció aktuális jeleníti meg, és bár maga a compendium csak 1497-ben jelent meg nyomtatásban, a dedikáció már 1493-ban elkészülhetett.¹⁸ Foresti esztergomi követi útján jó alkalom kínálkozott arra, hogy nemcsak az ifjú Este, hanem Beatrix kegyelbe is beférkőzzön. Függelékül arról, hogy végül sor került-e a találkozára, készülő művét a királyné politikai céljainak megfelelően fejezte be demonstrálván a női uralkodók erényeit.

Illusztráció mint reprezentációs médium

A dedikáció és a dedikációs metszet kérdése árvezet minket a mű illusztrációinak kérdésére, illetve a képek szöveghez való viszonyára. Míg Boccaccio művének illusztrációi mindig az erkölcsi tanulságot vagy a leghíresebb jelenetet mutatják be,¹⁹ addig Foresti compendiuma az első portrékönyvek közé tartozik, amelyek érdekessége, hogy programszerű portréorozatot levén tudatos információs médiumként működnek, mivel bennük az irodalmi és képi forma is megőrződik. A portrékönyveknek Milan Pelc felosztása alapján három típusa létezik kép és szöveg kvantitatív viszonya szerint: biográfiai gyűjtemény képekkel, képgyűjtemény rövidebb szöveggel,

¹⁵ „Scriptum iam dudum sacratissima Regina latiori volumine de universis Regibus virisque quibusque illustribus, tam recentioribus quam novissimis, sed et de plerisque mulieribus: ac de lotius mundi rebus gestis, cum Geographia multorum regionum atque regionum prout historia ipsa quam scribimus, locorum aliquam requirebat significationem, ut lucidior fieret. Quid plane volumine, chronicon Supplementi Titulo prenotavimus: quodque opus impressorem officio iam pluribus comine studiosis hominibus reddere curavimus. Id quoque nescio quo merito (nisi quod curiosiora admodum mortalibus placent) ab universis iam tere, ingenti comparatum est affectu.” – Prologus, FORESTI I.

¹⁶ A *Supplementum chroniarum orbis ab initio mundi* című művének a szokásos mutatók kívül van egy konkrétan a műben szereplő nőket összesítő tabulája, ld. *Tabula specialis de mulieribus claris hoc in opere conscriptis* = Jacobus Philippus FORESTI, *Novissime hystoriarum omnium reperussiones que Supplementum supplementi chronicon nuncupantur*, ed. Albertinus de Lissona, Venezia, 1503, 11r–11v. Foresti már ebben a korábbi művében is Boccaccio *De mulieribus claris*-ból idéz sok helyütt, de többnyire tömörítve. A *De plurimis claris selectisque mulieribus* többször is említi, hogy az adott fejezetben szereplő nőről már írt a *Supplementum chronicon*-ban is, pl.

¹⁷ „A követség vezetője Nicolo Maria d'Este adriai püspök volt, tagjai voltak Cervia és Imola püspöke, Calcinini apostoli protonotarius és ennek fia az akkor még ifjú Cello Calcinini, ki később tudós tró és költő lett s szónoki dicsőítője Hipolitnak és Beatrixnak.” – Brezevitz Albert, *Beatrix királyné: Történelmi életrajz és korrajz*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1908, 571. E követség tagjai közl találgat a prologusban említett öt személy közül ketőt is. Foresti magyarországi útja mindenzáig nem bizonyított, mivel csak 1494-ben említik Imolai püspökként, ld. Lucia Megli FRATTINI, *Giacomo Filippo Foresti = Dizionario biografico degli Italiani*, Roma, 1997, 48, 801.

¹⁸ ZACCARIA 1978, 542.

¹⁹ Például Chyaminster férje meggyilkolása, majd saját halála közben mutatja az illusztráció, Círcét, a váraklónót különböző fajta állatok fejét viselő férfakkal látjuk az ábrázolásokon, Dido pedig epp Karthagót építeni, ld. Giovanni BOCCACCIO, *De claris mulieribus*, ed. Johann Zainer, Ulm, 1473, 35 v, 38v és 42v

vagy kizárólag képek gyűjteménye. Foresti könyve az első csoportba tartozik, amelyben talán a politikai propagandisztikus intenció a legerősebb, ami a XVI. századtól kezdve a portrékényvekre igen jellemzővé válik.²⁰

Biográfia és portré, tehát szöveg és kép két fontos funkcióját kell kiemelni. Az első funkció a biográfiai gyűjteményre is jellemző exempláris, tehát a példázatszerű morálfilozófiai, példamutatói funkció. Foresti metszetei közül a mitológiai nőknél és a szentekéknél fiktív ábrázolásokat, tulajdonképpen jelzésértékű illusztrációkat találunk, míg a kortárs nőkről néhány esetben autentikus portrék láthatók.²¹ A második funkció az autentikus ábrázolás okán a műben szerepeltetett személyek társadalmi státuszával és szerepével hozható összefüggésbe, a portrékényvek ugyanis átvették az udvari és egyházi reprezentáció és propaganda feladatait. Csak egy párhuzamos példát említenék a kortárs uralkodói propagandák közül: I. Miksa császár utasítására Hans Burgkmair a császárt fametszet sorozatában mitológiai és történelmi hősök során végére helyezte el, így mintegy legitimálva uralkodói státuszát.²² Foresti portrékényvében szintén mitológiai, szent és kortárs nők élen szerepel a prologus szerint Beatrix, aki kiválóbb az összes többi nőnél.

Végül egy nem ennyire egyértelmű feltetelezés: Foresti gyűjteménye kép és szöveg különös összjátékával üzenhette a magyaroknak: idegen királynő is lehet jó uralkodónő. A Beatrix érnévit felőrlő prologus végén szerepel egy metszet, mely még hét másik nőnél megtalálható.²³ Rómer Flóris úgy vélte, hogy olcsóbb ugyanazt a metszetet többször felhasználni, és e közös metszetek egyúttal akár közös tulajdonságokat, attribútumokat is jelentenek, így a felsorolt nők közt többen is özvegyek, vagy elvesztették gyermeküket, s utód nélkül halnak meg. Számunkra különösen érdekes lehet Gizella esetének leírása, őt ugyanis e feldolgozás szerint nagyon szerették a magyarok és megőrzve nagy megbecsülésben uralkodott, majd halála után Székesszékéért ferje mellé temették. Foresti nem sokat írt önállóan, nagy valószínűség szerint ezt a változatot sem ő találta ki, ám ezen a ponton tetten érhető, hogy az ismertebb és valós változat helyett a megrendelőre nézve kedvezőbb változatot használta fel. Amennyiben a közös metszet nemcsak közös attribútumokat, hanem közös sorost is jelent, az üzenet félreérthetetlen.²⁴ Beatrix és Gizella életének és uralkodásának összekapcsolását nemcsak a metszetek azonosága, hanem a kortárs történelmi művekben körvonalazódó párhuzamok is alátámasztani látszódnak. Elképzelhető ugyanis, hogy Thutóczy János 1488-ban megjelent *Chronica Hungarorum* című művének – amely Beatrixszal szemben ellenséges hangnemből íródott – mintegy politikai ellenpárjaként írta meg Foresti Beatrix dicsőségére e gyűjteményt.²⁵

²⁰ Vö. Milan Pečic, *Illustrium imagines: Das Porträtbuch der Renaissance*, (Studies in Medieval and Renaissance), Leiden-Boston-Köln, Brill, 2002, 2–4.

²¹ Péle szerint Boccaccio nőgyűjteményében az antik mitológia szereplő jó anyagot szolgáltatnak egy keresztény-moralizáló exempláriumhoz, míg Foresti portréi többnyire tipológizált képek, melyek az autentikus arcvonások helyett az attribútumok megfelelő identifikációját szolgálják. Némely ábrázolás azonban valószínűleg autentikus, így Ginevra Stozale (1657), Bianca Maria Sforza (153v) vagy Damisella Trivulzia (168v), Pečic 10–11. és 16.

²² Pečic 104–105.

²³ Rómer Flóris a következőképpen írja le ezt a metszetet: „Két város közt ülő királyné, jobbáiban jogat, itten melletté pajza fekszik: *Zenobia, Helena, Adiabonorum Regina, Mamea, Amalasynthia, Radegundis, Isabella*, Ferdinandi Neapolitani, *Geisilla seu galla, S. Stephani uxor.*” – Rómer 88. (Kiemelés Rómertől)

²⁴ A sors iróniája, hogy amint Gizella sem megbecsülten, Magyarországon uralkodva fejezte be életét, hanem Passauban halt meg, miután belépett a helyi apácakolostorba, ugyanúgy Beatrix is végül hazalért itáliaiába és egy kolostorban halt meg Nápolyban.

²⁵ VÁRALLJAI CSÖCSÁN JENŐ, *A magyar monarchia és az európai reneszánsz*, Pomáz, Kráter Műhely Egyesület, 2005, 23.

Összegzés

Foresti kompilációja Boccaccio nőgyűjteményével szemben véleményem szerint politikai indíttatású és ennek megfelelően mind szövegeileg, mind képileg az uralkodói reprezentáció jegyében készült. Míg a *De mulieribus claris* kritikai kiadását elkészítő Vittorio Zaccaria Forestit mint Boccaccio és Sabbadino degli Arienti plagizátorát mutatja be, s bár kompilációs technikáját szemlélteti pár példával, mindeközben nem próbál a kompiláció *miértjére* választ keresni. A kötetkészítésben és a válogatás módjában található következetlenségek, az özevgyi témát érintő kínosabb részletek elhagyása, a dedikáció és az ezt bemutató metszet, a korabeli uralkodói reprezentáció dívat és Beatrix hatalmi válsága arra engednek következtetni, hogy e művet megrendelésre állították össze. Foresti gyűjteménye tehát nem öncélú plágium, hanem Beatrix politikai propagandájának szolgálatában kompilált mű.

De plurimis claris selectisque plurimis mulieribus – Neuschreibung der weiblichen Sammlung von Boccaccio unter einer politischen Propaganda

Boccaccio hat sein Werk *De claris mulieribus* zwischen 1361 und 1375 geschrieben und dem eine Widmung an Andrea Acciavoli und einen Prolog für das breite Publikum beigelegt. Unter der Gattung *de viris illustribus* hat dieses Werk als Erstes die Historie und Parabel von 104/106 berühmten oder anrühenden, mythologischen und biblischen Darstellerinnen beziehungsweise historischen Frauen vorgestellt. Boccaccio hat diesen bunten Strauß als Ruhm und Erbauung für Andrea gewidmet.

Giacomo Filippo Foresti hat sein Werk *De claris selectisque/selectisque plurimis mulieribus*, welches 1497 veröffentlicht wurde und über Frauen handelt, für Königin Beatrix gewidmet. Zu dem Werk hatte er nur einen Prolog beigelegt, der auch als Widmung gilt. Das erste Drittel dieser Sammlung ist eigentlich eine Kompilation der Sammlung von Boccaccio, während der übrige Teil die Biografie der Heiligen und zeitgenössischer Herrscherinnen enthält.

In meinem Artikel stelle ich vor, welche Veränderungen Foresti bei der Neuschreibung des Werkes von Boccaccio getroffen hat und welche Gründe diese Veränderungen hätte haben können. Das heisst, wie die weibliche Sammlung von Boccaccio, die mit mythologischen Exempel zum moralischen Leben erzieht, durch die Kompilation von Foresti zum Teil einer (kultur)politischen Propaganda geworden ist?